

[Електронний ресурс] / Ю. Лавриш. – Режим доступу: <http://novomedia.ua/node/1774>. – Назва з екрану.

10. ВРЦіРО закликала світ зробити все можливе для збереження миру і територіальної цілісності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55556/

11. Романова Е. В. Особенности коммуникативного взаимодействия органов государственной власти и религиозных организаций / Е. В. Романова // Известия Алтайского государственного университета. – 2009. – №4–4. – С.304–306.

12. Конференція Європейських Церков підтримала Україну в прагненні суверенітету та цілісності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1400%3A1&catid=50%3AZv&Itemid=78&lang=uk. – Назва з екрану.

13. Єпископи УПЦ в США закликали весь світ стійко підтримати Україну у ці загрозові часи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/ukrainians_outside_of_Ukraine/55588/. – Назва з екрану.

14. Місцєблжститель Предстоятеля УПЦ попросив Путіна заповіти розділення України і Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/5553/. – Назва з екрану.

15. Патріарх Варфоломій після кровопролиття закликав українців будь-якою ціною обрати діалог замість розбрату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/5542/. – Назва з екрану.

16. Папа Франциск закликав до припинення насильства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/vatikan/55389/. – Назва з екрану.

17. Джон Керрі відзначив величезну миротворчу роль українських Церков під час Революції гідності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/5557/. – Назва з екрану.

18. Генеральний секретар ООН зустрівся з Главами українських Церков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/55612/. – Назва з екрану.

References

1. Mechkovskaja N. B. Jazyk i religija: Posobie dlja studentov gumanitarnykh vuzov / N. B. Mechkovskaja. – M.: Agentstvo «FAIR», 1998. – 352 s.

2. Zhelnovakova M. F. Sistema vneshnih religioznych kommunikacij v Rossii [Elektronnyj resurs] / M. F. Zhelnovakova // Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. – 2013. – №3. – Rezhym dostupu: <http://www.science-education.ru/109-r9389>

3. Mid U. R. Bozh'ja strana? // Rossija v global'noj politike. – URL: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/22/6338.html>

4. Carevskij A. N. Religioznye organizacii SSHa v mezhkul'turnoj kommunikacii [Elektronnyj resurs] / A. N. Carevskij. – Rezhym dostupu: <http://www.islamrf.ru/news/culture/organizations/16439/>

5. Zvernennja Vseukrai'ns'koi' Rady Cerkov shhodo normalizacii' suspil'no-politychnoi' situacii' v Ukraini [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1398&Itemid=78 – Nazva z ekranu.

6. Janukovyh poobiecjav zminy do «zakoniv 16 sichnja», pereformatuvannja urjadu i amnistiju zatrymanyh [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.newsru.ua/arch/ukraine/24jan2014/yanukovyh_i_zakony.html. – Nazva z ekranu.

7. UPC MP gotove staty poserednykom mizh vladoju ta opozycijeu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://7days-ua.com/news/upts-mp-hotove-staty-poserednykom-mizh-vladoju-ta-opozytsijeu/>. – Nazva z ekranu.

8. Patriarh Filaret vidmovyvsja vid nagrody Janukovycha cherez podii' v Kyjevi [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ukr.lb.ua/news/2014/01/22/252729_patriarh_filaret_otkazalsya.html. – Nazva z ekranu.

9. Lavrysh Ju. Komunikacijnyj trykutnyk «Cerkva–vlada–Jevromajdan»: polilog u konteksti novomedijnogo dyskursu [Elektronnyj resurs] / Ju. Lavrysh. – Rezhym dostupu: <http://novomedia.ua/node/1774>. – Nazva z ekranu.

10. VRCiRO zaklykala svit zrobyty vse mozhyve dlja zberezhenja myru i terytorial'noi' cilisnosti Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55556/

11. Romanova E. V. Osobennosti kommunikativnogo vzaimodejstvia organov gosudarstvennoj vlasti i religioznych organizacij / E. V. Romanova // Izvestija Altajskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2009. – №4–4. – S.304–306.

12. Konferencija Jevropejs'kyh Cerkov pidtrymala Ukrainu v pragnenni suverenitetu ta cilisnosti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1400%3A1&catid=50%3AZv&Itemid=78&lang=uk. – Nazva z ekranu.

13. Jepyskopy UPC v SSHa zaklykaly ves' svit stijko pidtrymaty Ukrainu u ci zagrozlyvi chasy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/ukrainians_outside_of_Ukraine/55588/. – Nazva z ekranu.

14. Miscebljstytel' Predstojatelja UPC poprosyv Putina zapovyty rozdilennju Ukrainy i Cerkvy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/5553/. – Nazva z ekranu.

15. Patriarh Varfolomij pislja krovoproljttja zaklykav ukrai'nciv bud'–jakoju cinoju obraty dialog zamist' rozbratu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/5542/. – Nazva z ekranu.

16. Papa Francysk zaklykav do prypynennja nasy'lstva v Ukraini [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/vatikan/55389/. – Nazva z ekranu.

17. Dzhon Kerri vidznachyv velycheznu myrotvorchu rol' ukrai'ns'kyh Cerkov pid chas Revolucii' gidnosti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/5557/. – Nazva z ekranu.

18. General'nyj sekretar OON zustrivsja z Glavamy ukrai'ns'kyh Cerkov [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/55612/. – Nazva z ekranu.

Hrynkiv M. V., researcher of the Department of Political Science, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), grinkivmaria@gmail.com

Political context in communication of religious organizations

The article analyzes the political context of the communication environment of religious organizations. The author examines the characteristic forms of communicative interaction and differentiation held religious, social, political orientation of communicative interactions.

Keywords: communication, communicative environment, religious organizations, political intentionality.

* * *

УДК 324

Додонов Д. Р.,
аспірант, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), readytohardwork@gmail.com

ФЕНОМЕН «СКЛАДНОСТІ» ТА ПОШУК АУТЕНТИЧНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕДУР

Метою даної статті є виявлення залежності між характером демократичних процедур та рівнем складності соціальної системи. Дається дефініція категорії «складність» як внутрішньої закономірної властивості системи, яка визначається не одним, а кількома важливими параметрами, включаючи просторову структуру і якість процесів, які в ній відбуваються. Аналізуються існуючі концепції демократії, робиться висновок про те, що їх велика різноманітність є наслідком ускладнення самих соціальних систем. Якщо для «простих» соціумів характерна безпосередня форма демократії, то з ростом населення і процесом «ускладнення» соціальної структури, соціальних інститутів, розгалуження класів і страт суспільства з'являється потреба в представницькій формі демократії. Однак опосередковане волевиявлення призводить до чисельних зловживань і, як наслідок, збоїв демократичних механізмів.

Ключові слова: складність, соціальна складність, демократія, безпосередня демократія, пряма демократія, представницька демократія, електронний референдум.

С початком ХХІ століття, що через дві з половиною тисячі років від останнього відомого нам факту тривалого використання безпосередньої демократії, знову з'являється можливість реалізації прямого

волевиявлення громадян. Такий тривалий історичний перерив пов'язаний із перманентним і незворотнім – порівняно з давньогрецькими полісами – нарощуванням складності суспільних відносин і соціальної структури. Перехід від простого суспільства до складного обумовив трансформацію процедур волевиявлення: на зміну прямій демократії прийшла представницька. Рудименти безпосереднього волевиявлення залишилися у вигляді референдумів – витратних для бюджету всенародних опитувань. І тільки завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій, які в повному обсязі здатні зафіксувати величезне розмаїття думок, в наші дні пряма демократія знову стає доступною. Референдуми та голосування переходять в електронний формат, що дозволяє реалізовувати виборче право з меншими затратами.

Але тут постає питання доцільності й оптимальності тієї чи іншої демократичної форми. Чи є пряма демократія кращим варіантом, ніж представницька? Ймовірно так, але у прийнятті рішень кожен керується власними інтересами, не зважаючи на інтереси сусідів, що робить його вибір раціональним та ірраціональним водночас: логічним та виваженим для себе і не завжди таким для суспільства загалом. Чи зможе виборець свідомо витримати баланс інтересів і знайти «золоту середину» під час голосування, не скочуючись у прірву крайнього егоїзму?

Слід визнати, що теорія демократії не має єдиного наукового джерела. Її витoki простежуються в працях теоретиків античності (Платон, Аристотель, Перикл, Цицерон та ін.), Нового часу (Ш. Монтеск'є, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо), значний внесок у її становлення був зроблений батьками-засновниками США (Т. Джефферсон, А. Гамільтон, Д. Медісон, Дж. Джей, Б. Франклін). Класичною є праця французького дослідника А. де Токвіля «Про демократію в Америці» [1]. Помітними постатями серед авторів теорії демократії є Дж. Стюарт Міль, Дж. Дьюї, Ф. Гаск, Ю. Габермас, Дж. Ролз, Й. Шумпетер, Ф. Шміттер тощо.

Беручи до уваги велику кількість підходів до розуміння терміну демократія, а саме – ліберальні, консервативні, популістські, анархістські, комуністичні, плюралістичні, елітарні тощо можна констатувати наявність жвавої дискусії в науковому середовищі останні сто років. За підрахунками Д. Кольє і С. Левитського, політологи виокремлюють до 550 типів, підтипів і відповідних визначень демократії [2]. Якщо зібрати до купи найрозповсюдженіші підходи до сприйняття цього феномену, то отримаємо наступний, але далеко не повний перелік: класична ліберальна теорія (Н. Боббіо, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, К. Ясперс), концепція християнської демократії (Лев XIII, Пій XI, В. фон Кеттелер, Л. Стурцо), плюралістична демократія (Г. Ласкі, Д. Труман, Р. Мертон, А. Бентлі, Б. Гросс, Р. Даль, В. Корнхаузер, Ч. Ліндблом, Н. Полсбі, Г. Уоллес), концепція елітарної демократії (Дж. Д'юї, Г. Моска, В. Парето, М. Острогорський, Й. Шумпетер, І. Ільїн), консоціативна демократія (А. Лейпхарт, Д. Аптер), корпоративна демократія (А. Берлі, Г. Мінс, В. Рагенау, Р. Михельс), партисипітарна демократія (К. Пейтман, К. Макферсон, Дж. Циммерман, П. Бахрах, Б. Барберта), марксистське розуміння демократії (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін), партійно-плебісцитарна теорія демократії (М. Вебер), економічна теорія (Е. Даунс), поліархія (Р. Даль), теорія «дефектної

демократії» (В. Меркель, А. Круасан), модель легальної демократії (Р. Нозік, Ф. Хайск), ринкова демократія (В. Клінтон), концепція рефлексуючої демократії (А. Етціоні), ідея деліберативної (анархістської) демократії (Ю. Габермас), технодемократія (М. Бунге), інформаційна демократія (М. Рокар) тощо. Навіть, простий перелік концепцій надає уяву про складність сучасних демократичних процесів.

Серед вітчизняних дослідників демократичного врядування слід відзначити таких науковців, як Ф. Барановський, М. Буник, А. Грамчук, Н. Гедікова, В. Дергачов, М. Лукашевич, Ф. Рудич. Зокрема, у напрацюваннях Н. Грицяк, А. Колодій, В. Мартиненка демократичність врядування пов'язується із розширенням участі громадян в управлінні державними і місцевими справами.

Водночас, у досить багатому масиві літератури з питань демократії усталеною є думка про те, що пряма демократія може добре функціонувати лише там, де в процес залучено віднесено небагато людей; у великомасштабному суспільстві як стабільна система управління вона не працює, і її місце займає демократія представницького гатунку [3, с. 92]. Але ідея про те, що зростаюча соціальна складність може автоматично призвести до ренесансу безпосереднього волевиявлення, поки не знайшла свого всебічного обґрунтування.

Метою статті є виявлення залежності між характером демократичних процедур й рівнем складності соціальної системи.

«Складність» – ось термін, який найточніше окреслює процес прийняття загальнодержавних рішень. Під складністю в загальному сенсі слова розуміється властивість, обумовлена внутрішньою закономірністю системи, яка визначає не один, а декілька важливих параметрів, включаючи просторову структуру та якість процесів, що в ній відбуваються.

Конкретизуючи поняття складності додатковим означенням «соціальна складність», Н. Луман моделює специфічну конфігурацію, яка склалася в суспільних відносинах у сучасних постіндустріальних суспільствах у тому вигляді, в якому її сприймають самі суб'єкти соціального буття. В основі його уявленнє лежить гіпотеза про те, що соціальні групи з часом модифікують свою організаційну структуру у відповідності з логікою наростаючої диференціації [4, с. 166].

Термін «складність» в тому сенсі, в якому його використовують для розгляду теоретичних питань, не описує його об'єктивні властивості природних та соціальних явищ. Не визначають цей термін й складні об'єкти, протилежні простим об'єктам. Скоріше, цей термін відсилає до царини пізнання, до когнітивних ситуацій, в яких опиняються суб'єкти – як індивіди, так і соціальні групи. Відношення, які суб'єкти будують та проєцирують на оточуюче середовище в намаганнях самоорієнтації, тобто впорядкування прогнозування, планування або маніпулювання, будуть обумовлюватися обставинами більш або менш «складними».

Якщо подивитись на проблему абстрактніше, то в двох словах можна вичерпано охарактеризувати будь-яке явище: «просто» або «складно». Як приклад візьмемо чотири пункти, котрі Д. Дзоло надає для окреслення умов «складності»:

1. Чим ширше масштаб можливих варіантів вибору та чим більша кількість параметрів, що мають бути взяті до

уваги суб'єктами в своїх намаганнях вирішення проблем знання, адаптації та організації, тим «складніше» їх оточуюче середовище.

2. Чим «складніше» стає оточуюче середовище, тим сильніше взаємозалежність параметрів. Трансформація значення одного з параметрів неминуче ускладнює завдання пізнання (та дії). В цьому випадку для організації середовища й управління ним необхідний більший обсяг інформації.

3. Третій елемент «складності» пов'язаний з нестабільністю або турбулентністю середовища і тенденції його параметрів змінюватися за швидкими та непередбачуваними траєкторіями. Цей аспект «складності» має динамічну природу, адже пов'язаний з процесами, що приводять до переходу від порядку до безпорядку (до революції, хаотичної еволюції, катастрофічної біфуркації тощо) або, що ще більш важливо, до виникнення порядку з безпорядку.

4. Четвертим аспектом складності, який охоплює всі попередні, є те, що суб'єкти дії досягають стану когнітивної циркулярності. Такі суб'єкти усвідомлюють «складність», з якою доведеться зіткнутися при спробах пояснити та спрогнозувати явища зовнішнього середовища у відповідності з лінійними (тобто монокаузальними, монофункціональними або простими) схемами, саме умови їх спільних відносин з середовищем. Насправді труднощі виникають при врахуванні пізнавальної діяльності, спрямованої на соціальне конструювання цього середовища. Відповідно, суб'єкти враховують ту обставину, що вони не можуть визначити своє середовище в об'єктивних категоріях. Тобто суб'єкти не можуть нейтралізувати хибність власної пізнавальної діяльності та, якщо йти по колу, не можуть визначити самих себе без звернення до складності та турбулентності зовнішнього середовища, яке з часом починає визначати та модифікувати пізнавальну діяльність суб'єктів. Таким чином, суб'єкти опиняються в ситуації епістемологічної «складності» [5, с. 98].

У класичній соціологічній спадщині (Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, Н. Луман тощо) пануючою є гіпотеза, що соціальна складність є наслідком природної еволюції суспільств. І хоч ця гіпотеза, в цілому, вважається обгрунтованою, Д. Дзоло бере під сумнів саму еволюціоністську основу «соціальної складності». З його точки зору більш важливими є аналіз реального рівня «складності» сучасних нам політичних систем, відгалуження цього розвитку та питання про те, чи буде цей рівень найближчим часом зростати чи зменшуватись.

Інтерпретації терміну «соціальна складність» нам допоможуть наступні чотири тези Д. Дзоло:

1. В постіндустріальних суспільствах з високим рівнем поділу праці і функціональної диференціації «соціальна складність» проявляється у вигляді семантичної дискретності мов, сенсів, прийомів та цінностей, що реалізуються в кожній з підсистем та їх подальшої диференціації. Всім підсистемам властива тенденція до спеціалізації та до функціонування на засаді власних та автономних кодів, котрі відрізняються від кодів інших підсистем. Значення події, яка відбулася в одному соціальному середовищі (наприклад релігійний досвід), неможна передати в поняттях, релевантних для досвіду іншого середовища (наприклад, партійної номенклатури,

олімпійських змагань, хімічної лабораторії). Різні досвіди принципово не можна порівнювати.

2. Поруч із тенденцією до автономізації функціональних кодів існують явища наростаючої взаємозалежності різних підсистем. Ці явища є вимогою для координації дії підсистем в рамках більш ширшого соціального порядку. Дослідження різних форм, що приймаються цією взаємозалежністю, розкриває дифузну та поліцентричну діяльність, яка має тенденцію до руйнування ієрархічних структур.

3. Диференціація досвіду спонукає до соціальної мобільності. На місце консервативного суспільства приходять плюралізм соціальних просторів, що регулюються умовними та гнучкими критеріями. Зникнення обмежень, які несуть традиція, стратифікація та локалізація, веде до значущого прискорення соціальних змін. Моральний політеїзм та широко розповсюджений скептицизм приходять на зміну інституціолізованам колективним віруванням, існування яких забезпечує політичний примус.

4. З точки зору індивідуальних суб'єктів (або систем), збільшення рівнів диференціації веде до більшої «безособовості» й «абстрактності» суспільних відносин. Розмаїття досвіду нарощується, але самі види досвіду безпосередньо формують функціональні потреби або очікування. Індивіди, що надають або отримують спеціалізовані послуги в рамках більш диференційованих ролей, становляться все більш взаємозамінними в рамках цих ролей [5, с. 107].

Із наведених міркувань логічно випливають дві гіпотези щодо «наростаючої складності».

Перша з них стосується перманентного розвитку наукових досліджень і зростання згенерованих цим процесом знань в наукових підсистемах та поза ними. Ці знання не зменшують, як слід би було очікувати, а навпаки, збільшують складність оточення, в якому функціонують сучасні соціуми. Ця гіпотеза тісно пов'язана з меседжем Т. Куна і М. Хессе: зростання наукового знання відбувається не у відповідності з раціональними критеріями в сенсі логічної цілісності, несуперечливості та органічної еволюції теорій. Це зростання, навпаки, носить сегментарний та дискретний характер.

Другу гіпотезу можна сформулювати наступним чином: розвиток технологій, особливо електронних та інформаційних, є не просто черговим фактором зростання «соціальної складності», але й дуже потужним каталізатором цього зростання. Це обумовлено тим, що найновітніші технічні інновації мають особливу прихильність до рефлексивного додатку до біологічних, антропологічних, когнітивних характеристик особистості тощо. Центральну роль цього зворотного зв'язку грає інформаційна революція з її процесами розвитку робототехніки, телематики та мультимедійних засобів.

Переходячи далі до визначення специфіки демократичних механізмів у «складних соціумах», слід, насамперед, вказати на процес функціональної диференціації та пов'язаному з цією диференціацією зникненню єдиного стрижня. В складних соціумах мораль і політика отримують вираження в чітко диференційованих сферах досвіду та підпорядкованих кодам, які не можна накладати один на одного, не ризикуючи при цьому порушити їх функціональність. В таких суспільствах наростає семантичний розрив між сферою політики та сферою

моралі. Критерії прийняття управлінських рішень не сумісні з критеріями, прийнятими в традиційних етичних системах. Цю думку можна сформулювати точніше: прийняття рішень характеризується відсутністю безпристрасності та універсальності, а одним з самих суттєвих аспектів політичної влади є саме відсутність моральності основи. Партикуляризація конфесійних, расових, етнічних, кланових, культурних, мовних підстав для самовизначення особистості не лише призводить до кризи ідентичності, але й руйнує єдину логіку політики. Вона сама стає строкатою, в ній дуже важко виявити загальний смисловий стрижень.

Як приклад визначення демократії в «складному» соціумі можна навести наступне: «Демократія в складному суспільстві, – висловлюється С. Ліпсет, – може бути визначена як політична система, що забезпечує регулярну конституційну можливість зміни урядовців, і соціальний механізм, що дозволяє максимально великій частині населення впливати на прийняття основних політичних рішень, шляхом вибору між претендентами на зайняття політичних позицій» [6, с. 27].

Слід враховувати, що «наростаюча складність» призвела до того, що реальні демократії сучасності значно відрізняються від деонтологічних уявлень про демократію як таку. Російський політолог Л. Сморгунів пропонує розводити ліберально-демократичні та радикально-демократичні режими [7, с. 59]. Для «простішої» характеристики сучасної демократичної держави Р. Даль та Ч. Ліндблом запропонували вживати концепт «поліархія», який змістовно вказує на набір політичних інститутів, необхідних для повномасштабної демократії [8, с. 8]. «У країнах, що не отримали у спадщину досвід функціонування конкурентної політики, – вказує Р. Даль, – перетворення гегемонії на поліархію залишиться вірогідно тривалим процесом, для реалізації якого знадобиться декілька поколінь» [9, с. 37].

Для транзитних соціумів, як зазначають представники так званого процедурного підходу (Г. О'Доннелл, Ф. Шміттер, Т. Карл, А. Пшеворський, Х. Лінц), характерні взаємозв'язок конкуруючих еліт, свідомий вибір ними в процесі політичного торгу будь-яких організаційних форм і інститутів такого політичного устрою, який би був для них прийнятним. Свого часу було прийнято вважати критерієм демократичності держави «проведення не менше трьох послідовних вільних політичних виборів» [10, с. 9]. За цією ознакою, навіть у другій половині ХХ ст. по-справжньому демократичними визначалися всього близько 30 держав світу [9, с. 14]. Щодо держав з гібридними формами демократії, що належать «третьій хвилі» демократизації, то ці проміжні форми політичних режимів мають величезний перелік означень: «напівавторитарний режим», «змагальний авторитаризм», «новий авторитаризм», «напівдемократія», «керована демократія», «неповна демократія», режим «домінуючої влади» або «керованого плюралізму» тощо.

Зрозуміло, що демократичність держави і суспільства визначається, насамперед, рівнем розвитку народовладдя, тобто тим, наскільки реально існуючі процедури виявлення і здійснення волі народу впливають на управління державними та суспільними справами. Виборці зазвичай віддають перевагу політиці, яка, з їх точки зору, найбільш відповідає загальному й індивідуальному благо та інтересам держави. Але це не

має надихати оптимістичним відношенням до демократії. Складність полягає в тому, що ключовими є слова «з їх точки зору».

Виборці майже ніколи не ускладнюють собі життя, роблячи наступного кроку, а саме: не задаються питанням «Чи є моя фаворитна політика ефективним засобом для досягнення спільного інтересу?». Як і в релігії, в політиці погляди засновуються на вірі та переконаннях. Політичні та економічні омани впливають на всіх, до кого застосовується заснована на них політика, навіть на тих, хто розуміє, що ці омани такими і є.

На думку Б. Каплан, не існує добре функціонуючих демократій, через захоплення законодавчої гілки групами інтересів. На практиці існуючі представницькі демократії не виконують своїх функцій – виборці отримують не ту політику, до якої вони прагнуть, а ту, яку проводять, часто без огляду на їхню волю, обрані ними посадовці [11]. На жаль, в практичній площині відбувається саме так. Представницькі функції розчиняються під впливом майже необмежених повноважень та мізерною відповідальністю за скоєні вчинки. Єдина функція виборців на практиці – це розподілення квот у владу конкуруючих політичних сил.

«Мені важко повірити, – зізнається Г. Беккер, – що більшість виборців систематично помиляються відносно наслідків таких мір, як податкові квоти та мито, що застосовуються протягом довготривалого часу. Замість цього я віддаю перевагу думці, що очікування виборців відносно наслідків, як мінімум тих заходів, що застосовуються протягом довгого терміну, не засновані на упередженнях. Виборці можуть переоцінювати безповоротні збитки (dead weight loss) деяких заходів, недооцінювати безповоротні збитки інших дій, але в середньому їх уявлення вірні» [12, с. 38]. Інакше кажучи, вперте відтворення системних помилок у державних рішеннях є наслідком не волі громадян, які за них голосували, а, скоріше, викривлення цієї волі можновладцями. Така ситуація уможливується лише за умов суттєвого розриву у діях останніх з джерелом їх призначення на владні посади. А. Блайндер зневажливо висловлювався щодо «слухняного конгресу, який з неприйняттям відноситься до логіки, однак з повагою – до опитувань суспільної думки» [13, с. 43].

Таким чином, поширення представницької форми волевиявлення у складних соціумах призводить до чисельних викривлень та спотворень, що дискредитують саму ідею демократії. І дійсно: в сучасних постіндустріальних суспільствах демократія знаходиться під впливом безпрецедентних еволюційних стресів. Ці стреси стають настільки потужними, що можливість пояснити ідею «представницької демократії», або хоча б виокремити якийсь сенс з тієї концепції, викликають утруднення. Багато таких понять, як «консенсус», «суспільне благо», «суспільна думка», «народний суверенітет», «контроль», «участь», «плюралізм», «партійна боротьба» на практиці давно втратили зв'язок з цінностями, які вони колись несли.

З іншого боку, в політичній культурі Європи затвердилися фундаментальні засновки, що уможливають реалізацію представницької демократії, а саме: суверенітет, раціональність вибору, моральна автономія індивіда тощо. На думку Д. Дзоло, необхідно розробити теорію представницької політичної системи, здатної відповідати рівню «складності», досягнутому

індустріальними суспільствами в умовах інформаційної революції, теорії, що враховує еволюційні ризики, з якими стикається в цих суспільствах демократія.

Сподіваємось, така теорія зможе надати відповіді на актуальні питання, що турбують нас з приводу метаморфоз демократії в практичній площині. Однак, на нашу думку, суспільство зараз має на меті побудову безпосередньої, прямої демократії, з елементами представництва інтересів, а не навпаки. Можливість приймати рішення через електронні референдуми повертає нас до поліархічних канонів політичного врядування, які прослідковуються після епохи «ускладнення» соціальних інститутів та збільшення обсягу інформації. Прогрес у швидкості обміну та адресній індивідуальності комунікаційних каналів ставить під питання доцільності існування посередників у розподіленні ресурсів та соціальних благ.

Висновки. Підсумовуючи матеріал, слід зазначити, що в сучасному соціально-політичному знанні існує розгалужений дискурс з розуміння «складності» як явища. З одного боку, під складністю мається на увазі властивість, яка обумовлена внутрішньою закономірністю системи, що визначає не один, а декілька важливих параметрів. З іншого боку, цьому терміну приписується суб'єктивне значення. Вважається, що він в більшій мірі стосується царини пізнання, когнітивних ситуацій, в яких опиняються суб'єкти: впорядкування, прогнозування, планування або маніпулювання, будуть в залежності від обставин більш або менш «складними».

Варто зауважити про відносність «складності» в історії людства, а саме античний соціум є «простим» для суспільства постмодерну, й водночас «складним» стосовно первісного ладу. Демократія, зароджується в період грецької античності і реалізується в безпосередній формі. З процесом «ускладнення» функціонування соціальних інститутів, взаємозв'язків суб'єктів, розгалуження класів суспільства та зростання кількості населення постає потреба в представницькій формі демократії. Процес науково-технічної революції (ще більше «ускладнення» суспільства) на інформаційному етапі призводить до зворотної дії – повертання від посередництва в волевиявленні до прямого впливу на владу, формуванню міцних громадянських опозиційних інститутів. Процедури реалізації виборчого права змінюються з часом під впливом прогресивного розвитку комунікаційних технологій та швидкості обміну інформацією. Цей факт свідчить про циклічність розвитку соціальних відносин.

Беручи до уваги плюси і мінуси обох форм демократії, можна дійти висновку, що найкращим варіантом управління суспільством є поєднання безпосередньої демократії з народним представництвом та використання у політичній практиці найкращих рис кожної з цих двох форм. Як приклад інструментарію реалізації цих процедур можна привести електронний референдум. На нашому етапі «складності» соціального функціонування найбільшій можливості для застосування такої прямої демократії, впливати на рішення та контролювати публічну владу, мають громадяни країн, з високим індексом децентралізації публічної влади.

Список використаних джерел

1. Токвіль А. де. Про демократію в Америці: у 2 т. / А. де Токвіль; пер. з фр. Г. Філіпчука, М. Москаленка. – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.
2. Collier David and Levitsky Steven. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research / Steven Levitsky,

David Collier // World Politics. – Vol.49. – No.3. – April 1997. – P.3–16.

3. Гидденс Э. Политика, управление и государство / Э. Гидденс // Рубеж (альманах социальных исследований). – 1992. – Вып.3. – С.78–107.
4. Луман Н. Общество общества / Н. Луман Часть IV. Дифференциация. – М.: Логос, 2006. – 346 с.
5. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистический подход [Текст] / пер. с англ. А. А. Калинина, Н. В. Эдельмана, М. А. Юсима; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с.
6. Lipset Seymour Martin. Political Man: the Social Bases of Politics / Seymour Martin Lipset. – John Hopkins University press, 1981. – 219 p.
7. Сморгунув Л. В. Сравнительная политология: итоги развития к концу XX века / Л. В. Сморгунув // Принципы и практика политических исследований. – М., 2002. – С.181–205.
8. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль; пер. с англ. под ред. М. В. Ильина. – М.: РОССПЭН, 2003. – 576 с.
9. Даль Р. А. Полиархия. Участь у политическом житті та опозиція / Р. А. Даль; пер. з англ. О. Д. Білогорського. – Х.: Каравела, 2002. – 216 с.
10. Пауел Дж.–Б. Сучасні демократичні країни. Участь у политическом житті, стабільність і насильство / Дж.–Б. Пауел; пер. з англ. О. В. Христенко, В. К. Горбатко. – Х.: Каравела, 2004. – 288 с.
11. Каплан Б. Миф о рациональном избирателе. Почему выбирают плохую политику / Б. Каплан. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2012. – 368 с.
12. Беккер Г. Економічний аналіз і людська поведінка / Г. Беккер // THESIS. – 1993. – Вып.1, Т.1. – С.35–42.
13. Блайндер А. Экономическая теория: принципы и политика / А. Блайндер, У. Баумол. – М.: РОССПЭН, 1979. – 348 с.

References

1. Tokvil A. de. Pro demokratiiu v Amerytsi: u 2 t. / A. de Tokvil; per. z fr. H. Filipchuka, M. Moskalenka. – K.: Vsesvit, 1999. – 590 s.
2. Collier David and Levitsky Steven. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research / Steven Levitsky, David Collier // World Politics. – Vol.49. – No.3. – April 1997. – P.3–16.
3. Hyddens E. Polytyka, upravlenye i hosudarstvo / E. Hyddens // Rubezh (almanakh sotsyalnykh issledovanyi). – 1992. – Vyp.3. – S.78–107.
4. Luman N. Obshchestvo obshchestva / N. Luman. Chast IV. Dyfferentsyatsiya. – M.: Lohos, 2006. – 346 s.
5. Dzolo D. Demokratia i slozhnost: realistiicheskiyi podkhod [Tekst] / per. s angl. A. A. Kalynyna, N. V. Edelmana, M. A. Yusyma; Hos. un-t – Vysshaia shkola ekonomiki. – M.: Yzd. dom Hos. un-ta – Vyshei shkoly ekonomiki, 2010. – 320 s.
6. Lipset Seymour Martin. Political Man: the Social Bases of Politics / Seymour Martin Lipset. – John Hopkins University press, 1981. – 219 p.
7. Smorhunov L. V. Sravnytelnaia politologiya: itogi razvityia k kontsu XX veka / L. V. Smorhunov // Prynysypy i praktika politicheskoykh issledovanyi. – M., 2002. – S.181–205.
8. Dal' R. Demokratia y ee krytiki / R. Dal'; per. s angl. pod red. M. V. Il'ina. – M.: ROSSPJeN, 2003. – 576 s.
9. Dal' R. A. Poliarkhiya. Uchast u politychnomu zhytti ta opozytsiia / R. A. Dal'; per. z angl. O. D. Bilogorskoho. – Kh.: Karavela, 2002. – 216 s.
10. Pael Dzh.–B. Suchasni demokratychni krainy. Uchast u politychnomu zhytti, stabilnist i nasystvo / Dzh.–B. Pael; per. z angl. O. V. Khrystenko, V. K. Horbatko. – Kh.: Karavela, 2004. – 288 s.
11. Kaplan B. Mif o ratsyonalnom izbiratele. Pochemu vybyraiut plokhuiu polytyku / B. Kaplan. – M.: YRYSJeN, Mysl, 2012. – 368 s.
12. Bekker H. Ekonomichniy analiz i ljudska povedinka / H. Bekker // THESIS. – 1993. – Vyp.1, T.1. – S.35–42.
13. Blainder A. Ekonomicheskaiia teoriya: prynysypy i politika / A. Blainder, U. Baumol. – M.: ROSSPJeN, 1979. – 348 s.

Dodonov D. R., aspirant of National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), readytohardwork@gmail.com

Phenomenon of «complexity» search for authentic democratic procedure

The mechanisms of political expression of will have evolved throughout the human's history, starting from the Greek city-states and ending with the practice of e-democracy. At the same time, with the complexity of the social structure, democratic procedures also become more complex, transforming from a straight, direct to the representation and mediated forms. The purpose of this Article is to identify the

dependence between the nature of the democratic procedures and the level of complexity of the social system. A definition of «complexity» category as the internal laws of the system properties, defined by not one, but by several important parameters, including the spatial structure and quality of the processes that take place in it, is given. The existing concepts of democracy are being analyzed, and it is concluded that their great diversity is a consequence of the complexity of the social systems themselves. If the «simple» societies are characterized by a form of direct democracy, with population growth and the process of «complexity» of the social structure, social institutions, branching classes and strata of the society there is a need in the form of the representative democracy form. However, an indirect expression of the will leads to many abuses and, as a result, failure of democratic mechanisms. The functionality of the representative democracy in practice proved to be viable for many decades, mainly in the form of bureaucracy, but to take it as the final stage in the evolution of social relations is not necessary. As a result of the scientific and technical progress (i.e. further «complications» of the society) there appears a technical opportunity to return to the direct democracy (e-referendums), in connection with which there is a question about the feasibility of such a reduction. Direct implementation of the citizens' direct influence on political decision-making depends on the level of pragmatism, which does not allow understanding the complexity of the state functioning due to the general collective forms of interaction.

Keywords: complexity, social complexity, democracy, direct democracy, representative democracy, e-referendum.

* * *

УДК 32–027.21:165.12+316.32(100)

Колісниченко Р. М.,
кандидат політичних наук, доцент, директор,
Кіровоградський інститут Приватного акціонерного
товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом
(Україна, Кропивницький), RMK7@ukr.net

СТАН ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

Досліджено особливості сучасного розвитку екологічної, соціально-економічної та гуманітарної складових глобалістичної свідомості населення на основі аналізу даних міжнародних соціологічних опитувань, проведених дослідницькими центрами «Pew Research Center», «World public opinion» та «ССГА». Виявлено нижчий ступінь підтримки обмежень парникових викидів у країнах, які є найбільшими джерелами таких викидів у порівнянні з більшістю інших країн зі значно скромнішими обсягами щорічних забруднень парниковими газами.

Обґрунтовано необхідність активного сприяння усвідомленню громадянами розвинених держав переваг становлення справедливої глобальної економічної системи, детального інформування європейців про конкретні способи підвищення ефективності підтримки країн, що розвиваються, вирівнювання глобального економічного розвитку, формування відповідних політичних вимог до зовнішньої політики національних урядів. Доведено недостатність існуючого рівня розвитку глобалістичної свідомості людства для справедливого подолання більшої частини глобальних викликів.

Ключові слова: глобалістична свідомість, світовий розвиток.

Трансформація політичної культури людства відбувається під значним впливом глобалістичної свідомості, на рівні якої утворюється ціннісно-емоційне підґрунтя глобального політико-культурного розвитку. Екологічні, соціально-економічні, гуманітарні та інші зміни в характері глобалістичної свідомості населення світу знаходять відображення на світовій політичній культурі, особливостях суспільної політичної участі і діяльності глобального рівня, що підкреслює високу актуальність детального аналізу сучасного стану глобалістичної свідомості людства, її основних складових частин.

На дослідженні стану суспільної свідомості в світі зосередилися В. Андрюшенко, Ю. Кулагін, Л. Сморг, інші вчені. Тенденції розвитку світової політичної свідомості та політичної культури вивчали О. Бабкіна, В. Горбатенко, Л. Нагорна, Ю. Шемшученко, інші дослідники. Проте, сучасний стан розвитку глобалістичної свідомості в світі залишається недостатньо проаналізованим.

Метою статті є дослідження стану глобалістичної свідомості на сучасному етапі світового розвитку. До

цілей статті слід віднести послідовний аналіз екологічних, соціально-економічних та гуманітарних характеристик сучасного розвитку глобалістичної свідомості людства.

Глобалістична свідомість є специфічною формою суспільної свідомості, що відображає ставлення до глобальних проблем, їх причин, тенденцій, наслідків, можливих шляхів розв'язання [1]. Однією з найважливіших світових проблем, відбиття яких охоплюється екологічною складовою глобалістичної свідомості є глобальне потепління, спричинене кліматичними змінами, розширення масштабів затоплень, повеней, пожеж, ураганів, багатьох інших стихійних лих. Особливості суспільного ставлення до глобальних змін клімату стали предметом соціологічного дослідження, проведеного «Pew Research Center» у 40 країнах світу у період з 25 березня по 27 травня 2015 р. Згідно результатів опитування, більше трьох чвертей (78%) респондентів підтримують підписання їх країною міжнародної угоди про обмеження викидів парникових газів від спалювання нафти, природного газу і вугілля, що засвідчує достатньо високий рівень підтримки світових заходів, потрібних для подолання кліматичних проблем, наявність у переважній більшості опитаних мотиваційних ознак кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості [2].

Разом з тим, лише 54% респондентів вважають зміни клімату серйозною глобальною проблемою, що ставить під сумнів глибоке розуміння переважною більшістю опитаних сутності сучасних кліматичних тенденцій [2]. Таким чином, майже чверть (24%) опитаних підтримують скорочення викидів вуглецю, але не надають кліматичним загрозам серйозного значення, що може свідчити про низький рівень усвідомлення справжніх причин необхідності обмежень парникових викидів. Очевидно, в умовах обмеженої інформованості відносно сьогоденних та можливих майбутніх наслідків змін клімату, респонденти, сумніваючись у гостроті потреби скорочення викидів CO₂, керуються почуттям перестороги, віддають перевагу принципу обережності заради захисту, що виявляється у невпевненій, нерішучій підтримці країн необхідних екологічних кроків.

Подібна невпевненість стає причиною слабкості суспільних вимог до керівництва держав стосовно скорочення парникових викидів. Більшість населення схвально ставиться до таких екологічних обмежень, проте, як правило, не висуває рішучих вимог до урядів своїх держав щодо їх практичної реалізації, що позбавляє політичні еліти належної зацікавленості у проведенні ефективної екологічної політики.

Виходячи з того, що імперативною ознакою гуманізаційного типу глобалістичної свідомості є розуміння значення глобальних проблем, яке передбачає визнання їх серйозності, значимості для всього людства, приходимо до висновку про невідповідність поглядів респондентів, які не вважають кліматичні зміни серйозною глобальною проблемою, оціночним рисам кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості. Отже, за ставленням до змін клімату, до означеного типу глобалістичної свідомості можуть належати не всі 78% респондентів, які підтримують обмеження парникових викидів, а лише 54% опитаних, котрі мають розуміти навіщо насправді потрібні відповідні обмеження.

Ймовірна приналежність 12% респондентів, які виступили проти обмежень викидів вуглецю до кліматично-